

grafski, migracijski i asimilacijski. U pogledu demografskih činilaca na prvom je mjestu uzrokom promjena prirodni porast stanovništva, koji je specifičan ne samo regionalno, nego i vremenski i etnički. On je direktno utjecao na ukupan broj nacionalnosti i na broj njihovih pripadnika.

Migracijski faktori utjecali su na etničke procese i njihove mijene zavistno od toga da li se radilo o tzv. dirigranim ili o spontanim migracijama stanovništva. Prve — dugoročno planirane migracije političke naravi — obično podrazumijevaju službeno naseljavanje i raseljavanje stanovništva, motivirano prvenstveno agrosocijalnim i strateškim razlozima. Takva praksa bila je primijenjivana i za vrijeme Austro-ugarske monarhije, a i kasnije u Jugoslaviji i Čehoslovačkoj. Spontane migracije pak koreliraju s ekonomskim i društvenim razvojem zajednice. U slučaju Slovačke i Vojvodine sve do četrdesetih godina, one su direktno ovisile o distribuciji prirodnih resursa — što znači obradive zemlje, a nakon Drugoga svjetskog rata, prestrukturiranjem regionalnih ekonomija i dezintegracijom tradicionalnih gospodarskih osnova društva, uzrokom migracija postaju prostorna distribucija negativnih zanimanja i prometna infrastruktura naselja. Nadalje, demografski i migracijski procesi kod različitih nacionalnih manjina na sličan su način utjecali na stvaranje baze za prirodnu asimilaciju. Bio je to, i još uvijek jest, dugotrajan proces stvaranja i razvoja kulturološki miješane populacije nedefiniranog statusa. Bitan faktor asimilacije jesu i hijerarhijski odnosi unutar naselja. Promjena broja izvjesne etničke grupe — ne uzimajući u obzir demografske i migracijske činioce — uvijek je u direktnoj proporciji s asimilacijskom presijom ostalih etničkih grupa. Ta je presija najveća na gornjim razinama hijerarhije naselja, i to u onima u kojima postoje etničke grupe u manjini. U skladu s tim, proporcija Mađara rasla je u srednjim i velikim selima Slovačke, dok je u isto vrijeme njihov broj pao u Vojvodini, gdje su živjeli uglavnom u gradovima i većim selima.

Autor na kraju izlaže neka svoja emotivna viđenja problematike etničkih manjina. Ističe da je za jačanje

etničkog identiteta, kao i općenito nacionalnih osjećanja ne samo mađarske nacionalne manjine nego i svih manjina na svijetu, od velike važnosti kontakt s matičnom zemljom. Osim toga, bilingvalno i bikulturološko stanovništvo predstavlja važnu kariku u povezivanju susjednih zemalja, pa i šire, ono ima smislenu i nenadomjestivu ulogu u izgradnji međunarodnih integracija.

U prilogu ove studije nalazi se iscrpan registar imena istraživanih naselja, popis literature, popis geografskih karata, statistike, te sažetak na engleskom jeziku.

Jadranka Grbić

Margareta Matović

Ingen har frågat oss
Jugoslaviska kvinnor i svenskt löne-
arbete i ett social och familjehistoriskt
perspektiv

Arbetslivscentrum Stockholm 1989

Bitno obilježje knjizi dala je sama autoričina ličnost: autorica je u svojoj osnovnoj vokaciji socijalni historičar, što se pokazalo kao sretna okolnost pri izradi ove studije o jugoslavenskim ženama u Švedskoj.

Druga važna činjenica jest da je autorica po struci slavistica, da govori srpsko-hrvatski, što joj je svakako olakšalo sam postupak intervjuiranja, a istovremeno je time izbjegnuta mogućnost nedovoljne ili pogrešne interpretacije iskaza intervjuiranih žena, koje, unatoč svom dugom boravku u Švedskoj, još uvijek vrlo slabo poznaju švedski jezik.

I treće važno obilježje knjige proizlazi iz činjenice da se autorica u svom dosadašnjem radu bavila »problemom« žena i »ženskim problemima«. Tema je njene doktorske disertacije štokholmski brak, odnosno način sklapanja braka i formiranje obitelji u doba industrijalizacije Švedske 1850—1890. Matovićeve je za disertaciju dobila nagradu Universiteta u Uppsali. Slijedeći autoričin projekt odnosio se na istraživanje Švedanki koje su emigrirale krajem prošlog i početkom ovog stoljeća u područje Čikaga.

Knjiga pod naslovom *Ingen har frågat oss* (Niko nas nije pitao), obuhva-

ća 265 stranica teksta, a koncipirana je u sedam poglavlja.

Knjiga je nastala na osnovi 36 dubinskih intervjua vođenih s Jugoslavenkama koje žive i rade u Švedskoj, a obuhvaća različite teme koje su direktno ili indirektno utjecale, ili se samo dotiču njihova prethodnog života u Jugoslaviji i sadašnjeg u Švedskoj. Prosječna je duljina njihova boravka u Švedskoj 13 godina. Sve su udane (tri su se nakon dolaska u Švedsku rastale) i sve osim jedne imaju djecu. Prema teritorijalnom principu u zemlji porijekla, zastupljene su žene iz pet republika i dvije pokrajine (nisu obuhvaćene samo žene iz Crne Gore).

Autorica svoj interes i serioznost pri istraživanju dokazuje iscrpnim presjekom povijesnog razvoja Jugoslavije, što je svakako važno zbog vrlo velikog stupnja razlika među intervjuiranim ženama, a što većim dijelom ovisi i o okolnostima iz kojih te žene dolaze: »Pri obrađivanju i analizi intervjua ovih Jugoslavenki, posebno sam vodila računa o razlikama koje postoje u njihovom kulturnom nasljeđu« (255).

Usporedbe prema regijama porijekla, prema shvaćanjima i odnosu prema radu, prema obitelji, braku, djeci, društvu, oslikava različitosti upravo prema školskom prostoru: razvijeni sjever i nerazvijeni jug.

Autorica pokušava naći objašnjenja za nade, razmišljanja i daljnja nastojanja ne prema odnosu na novu okolinu, već prema socijalnom teretu koje one nose sa sobom.

Autoričin zaključak da su »južnjakinje« teže prihvatile novi način života i nametnute norme ponašanja, prema dosadašnjim migracijskim iskustvima mogao se očekivati. Opća teza o proporcionalnom stupnju sposobnosti i spremnosti za prilagođavanje novoj sredini i stupnju društveno-ekonomске razvijenosti regije iz koje pojedina dolazi i u ovom je slučaju važeća.

Teza da su te žene migracijom stekle bolji uvid u svoj život i bolju »osviještenost« prema dotad vladajućim, manje-više patrijarhalnim obrascima, svakako bi se morala relativizirati. Tvrdnja da su sve Jugoslavenke (a posebno one s juga) svjesne da ne žele život svojih majki i baka sigurno je točna, ali takav stav ima većina mla-

đih generacija, i smatramo da je to više generacijski sindrom a manje posljedica izmijenjenih socioekonomskih uvjeta života. Takav stav vjerojatno je eksplicitniji upravo zbog činjenice da su u Švedskoj daleko manji otpori prema takvu »feminističkom« mišljenju.

Da je doista tako i autgrica potvrđuje navodom: »U konkretnom smislu, posebno za žene iz južne grupe, migracija je značila oslobađanje od socijalne kontrole, predrasuda, skućenih mogućnosti za sopstveni razvoj« (259).

Odnos Jugoslavenki prema sindikatu autorica je protumačila u prihvatljivom obliku. No svakako se u objašnjavanju ne smije izostaviti činjenica da Jugoslavija ima dugu sindikalnu tradiciju i da su gotovo svi zaposleni u društvenom sektoru proizvodnje ujedno i članovi sindikata. Prema tome, sindikalna organiziranost isto je tako dio historijskog naslijeđa ovih žena kao što su to zadruge i drugi društveni oblici što se u knjizi spominju.

Također bih se osvrnula na još jedan zaključak autoričin, koji se odnosi na stvaranje tzv. ženske subkulture, a s kojim se ne bismo u potpunosti složili.

Autorica uočava i ističe činjenicu da Jugoslavenke pokušavaju naći rješenja u novom okruženju na »ženski« način: one pozivaju svoje nezaposlene rođakinje u Švedsku da im čuvaju djecu. Na taj način ne rješava se samo pitanje zbrinjavanja i čuvanja djece dok roditelji rade već se prema objašnjenju autorice stvara poseban ženski savez koji djelomično kompenzira poteškoće i stresove s kojima se migrantice susreću u novoj radnoj i životnoj sredini.

No da bi se mogao donijeti pravilan zaključak o tome njihovu ponašanju potrebno je poznavati i prilike u Švedskoj. Jedna od opće poznatih činjenica vezanih uz dječje ustanove predškolskog uzrasta u Švedskoj jest kronični manjak tih ustanova. U praksi to znači nekoliko godina čekanja na smještaj djeteta u jaslice ili dječiji vrtić. Švedsko društvo »blagostanja« tako je organizirano da zahtijeva rad obaju roditelja kako bi se mogao održati prosječan standard. Ako istovremeno ne postoji mogućnost da dijete smjeste u vrtić ili jaslice, Jugoslavenke mogu birati dvije mogućnosti: ili na-

pustiti posao (što ima jake ekonomske posljedice na cijelu obitelj) ili pozvati nezaposlenu rođakinju iz Jugoslavije, jer je privatni smještaj djeteta kod neke žene za čuvanje djece više puta skuplji i prema tome isto tako nedostupan kao trajno rješenje.

Knjiga, koju bismo nazvali studijom ima posebnu težinu zbog činjenice da su Jugoslavenke promatrane u jednom transvremenskom periodu: učinjen je presjek kroz njihove živote i istaknuto ono što je najizrazitije oblikovalo njihovu stvarnost kako u zemlji porijekla (kulturni, socijalni i ekonomski milje), tako i sve ono što su susrele u za njih novome i stranom švedskom društvu.

Knjiga je zanimljiva ne samo stručnjacima koji se bave migracijama, ne samo ženama u Jugoslaviji, nego i ženama općenito, jer je ovo *knjiga o ženi* i njenim »teretima« u prošlosti i u današnjosti; knjiga dakle izaziva dvostruku refleksiju: potrebna je Jugoslaviji za potpunije razumijevanje problema i potreba Jugoslavenski — migrantkinja, a dobrodošla je Švedskoj zbog boljeg razumijevanja jugoslavenskih i ne samo jugoslavenskih imigrantkinja koje su došle u Švedsku i u njoj ostale. Aktualna ekonomska i politička zbivanja u Jugoslaviji mogu vrlo malo pomoći u odgovoru zašto su tolike drastične razlike među pojedinim grupama intervjuiranih, a u objašnjenju i razumijevanju stvarnog stanja i uzroka tog stanja među migrantkinjama — Jugoslavenkama u Švedskoj. M. Matović izabrala je u ovoj knjizi pravi put.

Hermina Buratović

Margareta Matović

INGEN HAR FRÅGAT OSS
FORSKININGSRAPPORT,
ARBETSLIVSCENTRUM
Stockholm 1989.

Izašla je još jedna knjiga o jugoslavenskim migranticama, ovaj put u Švedskoj. Iako je knjiga napisana na švedskom jeziku, na osnovi opsežnog sažetka na engleskome i na srpsko-hrvatskome moguće nam je saznati najosnovnije podatke istraživanja o jugoslavenskim migranticama u Švedskoj. Rezultati tog istraživanja tema su ove knjige.

Autorica se kao historičar koncentrirala na analizu historijske pozadine, odnosno porijekla migrantica kao osnovu kojom objašnjava njihov život danas. Kao uzor o svom radu očito je da je uzela istraživanja Mirjane Morokvašić i njezinu knjigu o ženama-migranticama. Međutim, ograničavanje samo na historijsku dimenziju problema migrantica, bez ostalih dimenzija koje je Mirjana Morokvašić kao sociolog i analitičar u svojim radovima referirala, umanjuje značenje ovoga rada, to više što je istraživanje utemeljeno na analizi samo 36 migrantica iz Jugoslavije. Smatramo da je ipak dragocjeno da se među relativno rijetkim publikacijama o Jugoslavenkama u migraciji pojavila ova knjiga o jugoslavenskim ženama u Švedskoj.

Autorica je ispitanice podijelila u dvije grupe: »sjevernu« i »južnu«. Kao bazu za ovu podjelu uzela je podjelu Jugoslavije na dio koji je bio pod turskom vladavinom (Makedoniju, Bosnu i Hercegovinu, Srbiju) i dio koji je bio u sastavu Austro-ugarske monarhije (Sloveniju, Hrvatsku i Vojvodinu). Osim toga, žene su svrstane u dvije grupe prema starosti, mlade i starije, pri čemu se mladom grupom smatra ona u kojoj su žene rođene poslije 1950, a to bi prema autorici značilo da su »djece nove Jugoslavije«. Iz »južne« grupe, u kojoj nije bilo žena iz Crne Gore i Kosova, istraženo je 25 žena, a iz »sjeverne« 11, pri čemu je samo jedna bila iz Slovenije, a 3 iz Vojvodine. U Švedskoj su živjele u prosjeku 13 godina, udane su (tri su rastavljene i sve osim jedne imaju djecu). Srednjih su godina, većina je između 25. i 49. godine života. Ako se uzme u obzir mali broj i vrlo heterogen sastav ispitanica i simplificirana podjela na južne »tradicionalne« i sjeverne »modernije« žene, onda se moramo zapitati mogu li se njihovi odgovori vrednovati kao vjerodostojna slika porijekla o kojem ovisi današnje ponašanje i način života jugoslavenskih žena.

Velik dio knjige (koja ima 264 stranice) posvećen je povijesti Jugoslavije i analizi obiteljskih odnosa u njoj gledano sa historijske perspektive (oko 100 stranica). Na diskusiju i zaključak utrošeno je 12, a na zaključke na engleskome i srpsko-hrvatskome 22 stranice, dok literatura citira 75 naslova.